

Ομιλία της Προέδρου της Δημοκρατίας, Κατερίνας Σακελλαροπούλου

Είναι ιδιαίτερη η συγκίνησή μου για τη σημερινή μέρα. Η Θεσσαλονίκη, γενέθλια και αγαπημένη πόλη, μου ξυπνά τα πιο δυνατά συναισθήματα οικειότητας. Κάθε φορά που την επισκέπτομαι, επιστρέφω στις μνήμες και στους τόπους της παιδικής μου ηλικίας. Πλουτίζω από τις παραστάσεις της και συναντώ ξανά αγαπητά μου πρόσωπα. Πολλά από αυτά, παρά τους περιορισμούς που μας επιβάλλει η πανδημία, είναι παρόντα εδώ, ανάμεσά μας.

Χαίρομαι, επίσης, γιατί με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και τους ανθρώπους της Νομικής Σχολής, ειδικά του Τομέα Δημοσίου Δικαίου, διατηρώ εδώ και χρόνια σχέσεις στενές. Η Νομική Σχολή της Θεσσαλονίκης ήταν πάντα για όλους τους νομομαθείς της γενιάς μου μια κυψέλη προοδευτικών και δημοκρατικών ιδεών μέσα στο ζωντανό ακαδημαϊκό περιβάλλον της ζηλευτής, για όσους σπουδάσαμε στην Αθήνα και στο ιστορικό κτίριο της οδού Σόλωνος, πανεπιστημιούπολης.

Σήμερα, η Νομική Σχολή μου αποδίδει την πιο υψηλή τιμή, με την αναγόρευσή μου σε επίτιμη διδάκτορά της, και την ευχαριστώ θερμά για αυτό. Είναι μια στιγμή ξεχωριστή, που συμπυκνώνει πολλές δεκαετίες παρουσίας, εργασίας και μελέτης στον χώρο του δικαίου. Αλλά και κάτι παραπάνω, που δεν χωράει στο τυπικό βιογραφικό: το δίκαιο δεν συνιστά, για όσους αφιερώνουμε τη ζωή μας σε αυτό, ένα απλό αντικείμενο γνώσης, δεν κείται έξω από μας. Αντιθέτως, είναι, τολμώ να πω πιο προσωπικά, ένα διαρκές βίωμα, με σπουδαίες αναφορές σε πρόσωπα και θεσμούς που προσδιόρισαν βαθύτατα τη στάση μου απέναντι σε αυτό. Με πρώτο το παράδειγμα του πατέρα μου, στην εγγύτερη αναφορά για όλους μας, την οικογένεια. Στη συνέχεια ήρθε η Νομική Σχολή της Αθήνας, στη μετάβαση από τη δικτατορία στη δημοκρατία, σε χρόνια εκρηκτικά και δημιουργικά. Καθοριστική υπήρξε βέβαια η μακρά θητεία μου στο Συμβούλιο της Επικρατείας σε όλη τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, της πιο ειρηνικής και προοδευτικής περιόδου της σύγχρονης ιστορίας μας. Είχα την τύχη, σε αυτή την πορεία, να συνεργαστώ με άξιους συναδέλφους και να συναναστραφώ καταρτισμένους νομικούς και πανεπιστημιακούς - ακόμη μαθαίνω και επηρεάζομαι από αυτούς.

Το δίκαιο διδάσκει μέθοδο και τρόπο σκέψης. Για πολλούς από μας μετατρέπεται σε συμπεριφορά και αντίληψη, σε μια συγκεκριμένη θέαση του κόσμου. Στα σαράντα σχεδόν χρόνια που υπηρέτησα στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η νομική θεωρία και η πράξη ήταν πάντα άρρηκτα συνδεδεμένες. Στον δικανικό μας συλλογισμό, στη μείζονα και στην ελάχισονα πρόταση, το δίκαιο γεννιόταν και προέκυπτε εν συνόλω. Η αιτιολογία και το διατακτικό αποτύπωναν τη σχέση της πραγματικότητας με τον κανόνα. Με λέξεις και έννοιες που είχαν όλες, σας διαβεβαιώνω, σημασία: καμία δεν έπρεπε να είναι περιττή. Ο δικαστής δεν έχει την πολυτέλεια του ερευνητή του

δικαίου να χαθεί στους μαιάνδρους της θεωρίας, ούτε μπορεί να επιδοθεί σε έναν άκρατο εμπειρισμό, δίχως συνοχή, αρχές και κανόνες. Η δικαιοσύνη δεν είναι μια αφηρημένη διαδικασία, ούτε ο δικαστικός λειτουργός συνιστά, όπως πίστευε ο Μοντεσκιέ, έναν αυτόματο μηχανισμό επιβολής του δικαίου, το απλό «στόμα του νόμου». Απέναντι στον διάδικο δεν υπάρχει μόνον η νομική αλήθεια, αλλά και ο σεβασμός στην ελπίδα και την αγωνία του, στο αίτημά του για μια δίκαιη και αμερόληπτη κρίση. Ο δικαστής ασκείται σε μια κρίσιμη διαλεκτική ανάμεσα στο δέον και το είναι, την προσωπική του πεποίθηση και τη δικαιοκή ορθότητα, οφείλοντας να παραμείνει απρόσβλητος από εξωτερικές πιέσεις και δεσμεύσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, στο οποίο δοκιμάζεται καθημερινά, τίποτα δεν είναι απολύτως δεδομένο, αλλά και τίποτα δεν είναι, ταυτόχρονα, απολύτως δυνατό: ο δικαστής αναμετράται με το θετικό δίκαιο και την ερμηνεία του, τη νομολογία και τις δικές του ιδέες και διαισθήσεις.

Στις αποσκευές του φρόνιμου δικαστή συνυπάρχουν ο ιδεαλισμός με τον πραγματισμό, η αποστασιοποίηση και η ενσυναίσθηση. Η νομολογία τοποθετείται στη συγκυρία, αλλά και την υπερβαίνει. Ο χρόνος της δεν είναι ποτέ αυστηρά ενεστώς, καθώς περικλείει τη σχέση με το παρελθόν, τις προηγούμενες κρίσεις της, όπως και τους δρόμους που ανοίγει για το μέλλον. Ο δικαστικός εαυτός είναι μια ενότητα μεθόδου και νομικής αντίληψης, ένας πυρήνας ερμηνείας του δικαίου που παρά τις νομολογιακές μεταβολές και τις αποκλίσεις, τις πλειοψηφίες και τις μειοψηφίες, παραμένει ισχυρός και συνεκτικός, για όποιον τουλάχιστον επιχειρεί να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων που απαιτεί η απονομή της δικαιοσύνης. Στην προσωπική μου διαδρομή αυτό προσπάθησα να κάνω πράξη, σε όλες τις πτυχές και τις εκφάνσεις της.

Η δικαστική απόφαση δεν προκύπτει εκ του μηδενός, ούτε είναι, ιδίως στα ανώτατα Δικαστήρια, προϊόν της ατομικής βούλησης. Η συμμετοχή στη συζήτηση στο ακροατήριο και στην κοινότητα της διάσκεψης είναι μια μοναδική εμπειρία διαβούλευσης και επιχειρηματολογίας που διαπλάθει τη συνείδηση του δικαστή. Διαμορφώνει μια κουλτούρα πειθούς και συναίνεσης, ένα ήθος διαλογικό για όσους είναι έτοιμοι να το υποδεχθούν - την ίδια, όμως, στιγμή η συλλογικότητα αυτή επιδρά ακόμη και στους πιο άκαμπτους, διαφορετικά τους περιθωριοποιεί. Όπως συμβαίνει σε κάθε συλλογικό όργανο. Αυτή η συνεχής διαδικασία διαπαιδαγώγησης για τον δικαστή επηρεάζει και τη νομική του μέθοδο. Είναι μια επίπονη εκμάθηση της ακρόασης του άλλου, που επαληθεύεται στη δικαστική αίθουσα. Η δημοκρατική διάσταση στην ίδια την προετοιμασία και τη λήψη της δικαστικής απόφασης αποτελεί, ίσως, την πιο ισχυρή εγγύηση σε ένα ανώτατο δικαστήριο απέναντι στον δογματισμό και τον αποκλεισμό της διαφορετικής άποψης.

Για τον ανώτατο δικαστή, η μετάβαση από την κλειστή αίθουσα του δικαστηρίου στη ανοικτή σφαίρα της πολιτικής δεν είναι καθόλου αυτονόητη. Ο δικαστικός

αυτοπεριορισμός και η εσωστρέφεια δίνουν τη θέση τους στη συνεχή έκθεση, στη συρρίκνωση της ιδιωτικότητας, στην εξωστρέφεια του πολιτικού αξιώματος. Η καθημερινότητα μεταβάλλεται ριζικά, ο ρυθμός της ζωής αλλάζει.

Η ιδιότητα του νομικού είναι αυτή που κάνει πιο οικεία τα συνταγματικά μου καθήκοντα και την άσκηση των αρμοδιοτήτων μου στην Προεδρία. Τα εφόδια και οι εμπειρίες που αποκόμισα από τη δικαστική μου θητεία, ο βίος στο Συμβούλιο της Επικρατείας, είναι το ψυχικό και συναισθηματικό μου απόθεμα, ο τρόπος που συνταιριάζει τη νομική με την πολιτική μου αποστολή. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όπως και ο δικαστής, οφείλει να ακούει με προσοχή όλες τις πλευρές, να συνθέτει τις διαφορές. Ο ρυθμιστικός μου ρόλος, όπως περιγράφεται στο Σύνταγμα, και η ενωτική υπέρβαση των κομματικών σκοπιμοτήτων, προϋποθέτει την απόσταση και την αμεροληψία. Δεν εκπροσωπώ καμία παράταξη, αλλά όλους τους Έλληνες. Ως Πρόεδρος, παραμένω στο τέλος της ημέρας όπως ακριβώς και στη δικαστική μου διαδρομή: ένας δημόσιος λειτουργός, προσηλωμένος στο γενικό και στο εθνικό συμφέρον. Μακριά από την ιδιωτική και ιδιοτελή αντίληψη του θεσμού, τη μικροπολιτική ένταξη. Η θεσμική συνείδηση και η ανάληψη της ευθύνης απέναντι στον ελληνικό λαό δεν συνιστούν συνθήματα πολιτικής. Συγκροτούν τον πυρήνα της άσκησης των δημοσίων και κρατικών αξιωμάτων και πρέπει να μας εμπνέουν όλους, ανεξάρτητα από τη θέση μας στην κρατική πυραμίδα. Στο πολίτευμά μας ο ρόλος του Προέδρου δεν είναι εκτελεστικός. Ο συμβολισμός, εν τούτοις, που παράγει ο λόγος του, το ύφος και το ήθος στην εκπλήρωση του καθήκοντός του, είναι πολύ σημαντικά. Υπάρχει, άλλωστε, ένα ευρύ πεδίο θεμάτων στα οποία μπορεί να παρέμβει ο Πρόεδρος και να δώσει έμφαση και περιεχόμενο σε αρχές, αξίες και νοήματα, πέρα από τις αρμοδιότητες που περιγράφει το Σύνταγμα. Πολλοί είναι αυτοί που απευθύνονται καλοπροαίρετα στον θεσμό, και αυτό με τιμά γιατί φανερώνει τις προσδοκίες των ανθρώπων. Είναι, ωστόσο, κρίσιμο για την εύρυθμη λειτουργία της Δημοκρατίας μας να τηρείται με συνέπεια η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών. Δεν εμπίπτει στην αποστολή του Προέδρου η παρέμβαση σε θέματα που εκκρεμούν στη δικαιοσύνη ή ανήκουν στην Κυβέρνηση, και εν γένει εντάσσονται στην άσκηση τρέχουσας πολιτικής.

Το δίκαιο και η πολιτική τέμνονται. Παρότι όμως αφορούν συχνά τα ίδια ζητήματα, αναφέρονται σε διαφορετικές οπτικές και διατηρούν τη σχετική τους αυτονομία. Το δίκαιο είναι ο μανδύας της πολιτικής, αλλά δεν πρέπει να συγχέεται με αυτήν. Ούτε η πολιτική μπορεί να απορροφηθεί από το δίκαιο. Κατέχει το δικό της προνομιακό πεδίο, την ελεύθερη και πολλές φορές γκρίζα ζώνη της σκοπιμότητας, στα όρια πάντα του Συντάγματος και των νόμων. Αυτό επιτάσσει η δημοκρατική αρχή και η διάκριση των εξουσιών, οι θεμελιώδεις αρχές της Πολιτείας. Παρ' όλα αυτά, στη χώρα μας πολιτικοποιούμε παραπάνω από το μέτρο, με λεξιλόγιο πολεμικό, τα νομικά ζητήματα ή εκνομικεύουμε τα πολιτικά, ανάλογα με τη συγκυρία ή το συμφέρον του καθενός. Όταν δεν διαφυλάσσουμε τα σύνορα ανάμεσα στο δίκαιο και την πολιτική,

αδυνατίζουμε τη δημοκρατική συναίνεση. Υποτιμάμε το θεμέλιο του κοινωνικού μας συμβολαίου που είναι ο σεβασμός στη σύμβαση, στην ελευθερία μας να συμφωνούμε, αλλά και να διαφωνούμε συντεταγμένα. Ο θετικισμός είναι βασικό στοιχείο του πολιτισμού μας και ο νομικός τύπος δεν πρέπει να υποβιβάζεται ή να εργαλειοποιείται για χάρη των σκοπών.

Από την άλλη, ο καλός νομικός και ο ενάρετος πολιτικός μοιράζονται τον ίδιο πυρήνα αξιών, μια κοινή και αδιαπραγμάτευτη θέση, την αφοσίωσή τους στη φιλελεύθερη δημοκρατία. Αυτή δεν προκύπτει μόνον ως το απόσταγμα της γνώσης του δικαίου και των θεσμών, αλλά, πρωτίστως και κυρίως, ως μια θέση της προσωπικής ταυτότητας, της πεποίθησης και ηθικής, που φέρει ο καθένας μας ως άτομο και μέλος του κοινωνικού συνόλου, όπως αναφέρει και το Σύνταγμά μας. Μιας ταυτότητας που σφυρηλατείται, μέρα με τη μέρα, στην πορεία που διαγράφουμε και στο κοινωνικό μας βίωμα. Σε αυτόν τον προσωπικό μας καμβά αποτυπώνονται οι αντιλήψεις μας για τα ζητήματα που απασχολούν το δίκαιο και την πολιτική. Αυτές τις αρχές και αξίες προσπάθησα να υπηρετήσω στο δικαστήριο σε μια σειρά από ζητήματα για τα δικαιώματα, την ισότητα των φύλων, το περιβάλλον, την οικονομία. Θέσεις που πάντα προϋπέθεταν την επαφή με την κοινωνία και το βλέμμα έξω από την αίθουσα.

Αυτός ο συντονισμός με το κοινωνικό είναι και η βασική προτεραιότητα της Προεδρίας μου: το ισχυρό μήνυμα αλλά και η αποτελεσματική πράξη της συμπερίληψης του άλλου, ιδίως του αδυνάτου, στην κοινωνική και πολιτική μας συνύπαρξη. Χαίρομαι ιδιαίτερα για την πρόοδο και την καταξίωση των γυναικών και τη συμβολή της εκλογής μου στην κατεύθυνση αυτή. Η ευημερία της δημοκρατίας μας συναρτάται με την ενσωμάτωση, όχι με τον αποκλεισμό, με την ανάπτυξη και τη δημιουργία κινήτρων για όλους, αλλά και τη στήριξη των ευάλωτων ομάδων, ειδικά στις δύσκολες μέρες του καιρού μας. Το στοίχημα είναι υψηλό και δύσκολο: η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν νοείται δίχως την αποτελεσματική προστασία μας. Ο σεβασμός των ταυτοτήτων πρέπει να συμπληρώνεται από τις πολιτικές της ισότητας, με εμβέλεια καθολική, ώστε να κλείνουν γρήγορα τα ρήγματα στην κοινωνία και να διατηρείται η συνοχή της. Οι δυνατότητες και οι ανοικτές επιλογές που μας παρέχει ο σύγχρονος κοσμοπολιτισμός πρέπει να συμβαδίσουν με την παροχή των ίσων ευκαιριών και τη διορθωτική και αναδιανεμητική δικαιοσύνη. Το σχέδιο της ζωής μας δεν είναι υπόθεση μόνον ατομικής ευθύνης, ούτε προϊόν κρατικού παρεμβατισμού. Είναι μια υπόσχεση που εγγυάται η Πολιτεία στον καθένα από μας για να εκπληρώσει τη δική του αυτονομία.

Η χώρα μας δοκιμάστηκε στις κρίσεις των τελευταίων ετών και η αξιοπιστία του πολιτικού της συστήματος δέχθηκε ένα καίριο πλήγμα. Η οικονομική κρίση και σήμερα η υγειονομική δεν έχουν μόνο βιοτικές επιπτώσεις, υλικές και ψυχικές, αλλά και σπουδαίες θεσμικές προεκτάσεις. Αγγίζουν τον πυρήνα της σχέσης κυβερνώντων και κυβερνωμένων: την ίδια την εμπιστοσύνη που εμπεδώνει, παράλληλα με τους

νόμους και το Σύνταγμα, την αυθεντία και τη νομιμοποίηση της εξουσίας. Έχω την πεποίθηση ότι στη διαφύλαξη και ενδυνάμωση αυτής της σχέσης εντοπίζεται και το βαθύτερο νόημα της πολιτικής. Παρότι πρόερχομαι από χώρο μη πολιτικό, σε αυτόν τον ευγενή στόχο προσδοκώ να συμβάλλω.

Σας ευχαριστώ